

Vertrouwensrelatie voor ontwikkeling

Een werkboek voor het opbouwen van een vertrouwensrelatie met kinderen en volwassenen met een ernstig verstandelijke of een meervoudige beperking

BARTIMEUS REEKS

Bartiméus wil kennis en ervaring over de mogelijkheden van mensen met een visuele beperking vastleggen en verspreiden. De Bartiméus reeks is daar een voorbeeld van.

Colofon

Bartiméus
Van Renesselaan 30A
3703 AJ Zeist
Tel. (088) 88 99 888
Email: info@bartimeus.nl
www.bartimeus.nl

Auteur
Paula Sterkenburg

Cover foto:
Diondra Lopez en Marlou de Jong

De foto's in dit boekje komen van de DVD:
'Opbouwen van een gehechtheidsrelatie'

Eerste druk
ISBN: 978-94-6107-126-2

Copyright 2011 Bartiméus
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd, opgeslagen in een automatisch gegevensbestand of
openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopiën, opnamen of enige andere manier, zonder
voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Auteur

Dr. Paula Sterkenburg, gz-psycholoog bij de Afdeling Psychotherapie van Bartiméus en universitair docent aan de Faculteit Psychologie en Pedagogiek van de Vrije Universiteit te Amsterdam.

In samenwerking met

Jan IJzerman, programmamaker bij de audiovisuele dienst van Bartiméus (DVD: 'Opbouwen van een gehechtheidsrelatie').

Klankbordgroep

Truus van Duijvenboden

Marlou de Jong

Jantina de Vries

Met medewerking van

Roxanne Angenent

Rafaella van der Hoeven

Marlou de Jong

Nelleke de Jong

Diondra Lopez

Sjoerd Postma

Marjan van Vulpen

Thomas van Zwieten

Publicatie is financieel mogelijk gemaakt door de VGN
Gehandicaptenzorgprijs 2007

Inhoudsopgave

Voorwoord	7
Inleiding	9
Gehechtheidstheorie	11
Opbouwen van een relatie	11
Literatuur	13
Even voorstellen	14
Opbouwen van een vertrouwensrelatie	18
Tijd maken voor het aangaan van de vertrouwensrelatie	19
Rekening houden met de ander	21
Medische problemen en het opbouwen van een vertrouwensrelatie	23
Aandacht richten op de cliënt	25
Observeren	27
Spiegelen van gedrag	29
Laten merken dat je het gedrag van de cliënt spiegelt	31
Spiegelen van gedrag wanneer de cliënt zeer beperkte mogelijkheden heeft	33
Voelen wat de ander voelt	35
Benoemen van emotie	37
Ontwikkelen van het besef van actie – reactie	39
Ontwikkelen van het zelfbesef	41
Ontwikkelen van objectpermanentie	43
Samen plezier hebben, genieten	45
Je op je gemak voelen	47
Afwisselen van momenten van plezier met momenten van rust	49
Veel praten tijdens verzorging	51
Opbouwen van beurtwisseling	53
Herhalen	55
En nu aan de slag!	57

Voorwoord

Dit boekje gaat over de elementen die nodig zijn om een vertrouwensrelatie op te bouwen met kinderen of volwassenen met een ernstig verstandelijke beperking of met een meervoudige beperking. Het belang om een vertrouwensrelatie op te bouwen is gebaseerd op de gehechtheidstheorie. Door te investeren in de relatie krijgt een kind de mogelijkheid zich te hechten, waardoor het zich veilig voelt en durft te gaan exploreren.

Het boekje is gericht op het geven van informatie aan begeleiders die dagelijkse zorg bieden aan deze zeer kwetsbare kinderen. Aan de hand van voorbeelden beschrijven we de elementen die belangrijk zijn voor het aangaan van een vertrouwensrelatie. We laten zien hoe begeleiders een relatie aangaan met vier cliënten van Bartiméus: kinderen en volwassenen met een ernstig verstandelijke en visuele beperking. We zullen in de tekst doorgaans verwijzen naar kinderen, maar natuurlijk is de tekst ook te gebruiken voor het opbouwen van een vertrouwensrelatie met volwassenen met een ernstig verstandelijke of een meervoudige beperking.

Het zijn korte achtergrondteksten, die worden afgesloten met een tekst die de begeleider kan aanzetten tot nadenken over de eigen werksituatie. De bedoeling is om de begeleider te stimuleren tot nadenken over het aangaan van de relatie met het kind. De teksten zijn kort zodat het boekje op ieder moment kan worden opgepakt of weggelegd. Het kan bijvoorbeeld gebruikt worden voor team themadagen, bij het inwerken van nieuwe medewerkers of tijdens supervisie of intervisie. Het is ook geschikt voor scholingsprogramma's op scholen of binnen beroepsopleidingscentra.

Er wordt gesproken over de cliënt omdat het voornamelijk geschreven is voor begeleiders. Het boekje is echter ook geschikt voor ouders en andere professionals die verantwoordelijk zijn voor de opvoeding en zorg van mensen met een meervoudige beperking.

De foto's in dit boekje komen van de DVD 'Opbouwen van een gehechtheidsrelatie' voor begeleiders en ouders van ernstig verstandelijk (en meervoudig) beperkte mensen, paramedici, onderwijsgevenden, orthopedagogen en psychologen. Voor meer informatie: www.bartimeus.nl/publicaties of Bartiméus Bibliotheek en Documentatiecentrum, Postbus 1003, 3700 BA, Zeist. Tel: 0900-77 888 99. Graag willen wij de ouders van Diondra Lopez, Sjoerd Postma, Marjan van Vulpen en Thomas van Zwieten van harte bedanken dat zij toestemming hebben gegeven voor het plaatsen van de foto's van hun zoon of dochter. Ook de begeleiders van het Dagactiviteitencentrum van Bartiméus, Roxanne Angenent, Rafaella van der Hoeven, Marlou de Jong en Nelleke de Jong, van harte bedankt voor deelname aan dit project. Verder dank aan de klankbordgroep: Truus van Duijvenboden, Marlou de Jong en Jantina de Vries voor de waardevolle bijdragen om vanuit de theorie een vertaalslag te kunnen maken naar de praktijk. Mary Lee en Lindi MacWilliam van de Royal Blind School in Scotland waren een inspiratie met betrekking tot de thema's: opbouwen van een relatie en communicatie met mensen met een ernstig verstandelijke of meervoudige beperking, ook dank aan hen.

De prachtige foto's in dit boekje zijn gemaakt door Jan IJzerman, programmamaker. Bovendien heeft hij kritisch meegedacht bij het ontwikkelen van dit boekje; daar is het alleen maar beter van geworden, zoals dat ook het geval was bij eerdere producten. Ik bedank hem hier graag eens hartelijk voor al die jaren van samenwerking.

Paula Sterkenburg (gz-psycholoog)

Inleiding

Het is heel moeilijk om een vertrouwensrelatie op te bouwen met kinderen en volwassenen met een ernstig verstandelijke beperking. Dit komt omdat het heel moeilijk is om het gedrag van mensen met ernstige beperkingen goed waar te nemen en te interpreteren. Vaak komt een reactie op ons initiatief veel later of helemaal niet. Hierdoor is het weer moeilijk voor ouders of begeleiders om op een juiste manier te reageren. Dit boekje is een werkboek om aan ouders en begeleiders handvatten te bieden voor het opbouwen van een vertrouwensrelatie. Zo'n relatie is de basis voor het stimuleren van de ontwikkeling van mensen met ernstige beperkingen.

Kinderen met een ernstig verstandelijke beperking zijn en blijven afhankelijk van hun opvoeders (ouders, de juf, hun begeleiders en anderen) om hen te verzorgen en te beschermen tegen allerlei 'moeilijke' situaties. Met verzorgen bedoelen we zorgen voor hun eten, drinken, kleding, medicatie, dagbesteding, een veilige en aangename omgeving en voor de nodige nachtrust. Dit zijn belangrijke basisvoorwaarden voor het leven. Maar kinderen hebben meer nodig. Naast de praktische zorg is er ook emotionele zorg nodig. Het kind is ook voor zijn emotionele welzijn afhankelijk van anderen.

Met emotionele zorg bedoelen we dat het kind met zijn dagelijkse (emotionele) belevingen bij een belangrijke volwassene terecht kan. Dat het kind door deze volwassene begrepen en gezien wordt en zich bij deze persoon veilig voelt. Het kind voelt zich veilig als er op een passende wijze op zijn behoeften en wensen wordt ingegaan. Als er passend wordt gereageerd op gedrag, emoties, wensen en intenties. Een passende reactie vergroot bij het kind het gevoel van veiligheid en vertrouwen. Het kind ontwikkelt het basale gevoel: "Er is altijd iemand die mij steunt en beschermt, ik hoef niet bang te zijn want het komt allemaal goed".

Met een voorbeeld kunnen we het als volgt uitleggen: als een kind zich heeft gestoten, reageert de opvoeder door te zeggen: "O, dat doet pijn, kom maar, dan zullen we er een pleister op doen". Dit wil zeggen dat de opvoeder (ouder, juf, begeleider, verzorger, etc.) reageert op de ervaren pijn van het kind. De opvoeder reageert dan sensitief op de ervaring van het kind.

Sensitief zijn begint bij het opmerken van de signalen van het kind, bijvoorbeeld signalen van pijn, vermoeidheid, plezier of tevredenheid. De opvoeder bedenkt wat het kind nodig heeft en reageert daar op dat moment op. Je reageert op een manier die past bij de signalen van het kind. De opvoeder mag daarbij best iets van zichzelf toevoegen. Neem als voorbeeld een sensitieve opvoeder bij een kindje dat met blokjes een toren bouwt. De opvoeder reageert door te zeggen: "Jij zit lekker te spelen, kijk dit blokje kan je ook gebruiken voor je toren". In deze situatie reageert de opvoeder sensitief op het gedrag van het kind door te beschrijven wat het kind doet en door dan weer iets nieuws toe te voegen. Hierdoor stimuleert de opvoeder het kind om zijn grenzen te verleggen.

Met opvoeders, ondersteuners, verzorgers of begeleiders worden professionals bedoeld die in de dagelijkse praktijk werkzaam zijn: groepsleiders, zorgkundigen, zorgverleners of hulpverleners. Met opvoeders bedoelen we ook ouders. In de tekst zullen we steeds 'opvoeders' of 'begeleiders' gebruiken en 'cliënt' in plaats van 'zoon/dochter'. Als we in de tekst de mannelijke vorm schrijven, bedoelen we natuurlijk ook de vrouwelijke vorm. Dit is gedaan om de leesbaarheid te vergroten.

Gehechtheidstheorie

Opbouwen van een relatie

Trevarthen, een Schotse psycholoog, was voornamelijk gericht op de relatie tussen moeder en kind. Hij gebruikte in zijn onderzoek beeld-voor-beeldanalyses van foto-, film- en video-opnames van spontane interacties tussen ouders (vooral moeders) en baby's. Hij onderzocht de interactie in experimentele settings. Zijn onderzoek (1979) en de onderzoeken van Stern (1985) en Papousek & Papousek (1990) toonden aan dat een baby niet alleen op de moeder reageert, maar dat de baby ook met de moeder communiceert. De baby gebruikt geluiden, handbewegingen en gezichts-uitdrukkingen om met de ouder te communiceren. Het is belangrijk dat de moeder de signalen van haar baby ziet en herkent en hierop reageert. De baby reageert dus op de initiatieven van de ouder, maar neemt ook zelf initiatief. Ook werd duidelijk dat initiatieven over en weer worden genomen. Deze wederkerigheid is niet alleen te zien in communicatie, maar ook in emoties. Moeder en baby voelen over en weer elkaars stemming aan. Door het aanvoelen van het gevoel van de baby stemt een moeder af op het gevoel van de baby en kan zij vervolgens de leiding nemen in het ombuigen van het gevoel. Bijvoorbeeld: door haar stem af te stemmen kan zij de baby troosten en sussen en vervolgens iets nieuws aanbieden waardoor de baby gaat lachen.

De moeder voelt de stemming van haar baby aan door de non-verbale signalen op te merken en hier een juiste betekenis aan te geven. Bijvoorbeeld: een baby huult en moeder reageert door zich naar haar baby te wenden, te verwoorden dat zij hoort dat haar kindje huult, dat ze ziet dat het verdrietig is. Vervolgens pakt zij het kindje op en gaat het troosten, voeden of verschonen. Wanneer een moeder op deze wijze reageert, is ze sensitief voor de signalen van het kind. Door het gedrag van haar kind juist te interpreteren en er snel op te reageren, is zij responsief. Naarmate ouders sensitief en responsief reageren op de signalen van hun kind, groeit er een vertrouwensband tussen de ouders en het kind. Deze vertrouwensband wordt dan een veilige gehechtheidsrelatie.

Zo'n veilige gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind heeft een positieve uitwerking op de sociaal-emotionele ontwikkeling van het kind. Een baby heeft de natuurlijke neiging om de nabijheid van de ouder te zoeken in tijden van angst, vermoeidheid, honger of pijn. De ouder biedt veiligheid,

geborgenheid en voldoening en nodigt het kind uit om zijn wereld te gaan ontdekken. Kinderen van ouders die sensitief en responsief reageren, zo blijkt uit onderzoek, hebben een groter gevoel van eigenwaarde, zijn sociaal vaardiger, weerbaarder, leergierig en minder angstig dan kinderen van wie de ouders niet sensitief en responsief reageren op hun signalen.

Vroeger werd gedacht dat kinderen bij wie een gehechtheidsrelatie in de kinderjaren niet mogelijk was, later geen gehechtheidsrelaties kunnen aangaan. Recent onderzoek heeft aangetoond dat het opbouwen van een gehechtheidsrelatie ook mogelijk is bij adolescenten die in hun vroege levensjaren een gehechtheidsrelatie hebben moeten missen (Sterkenburg, Janssen en Schuengel, 2008; Sterkenburg en Schuengel, 2010).

Het kan voor de ouder van een kind met een meervoudige beperking moeilijk zijn om de signalen van het kind adequaat te interpreteren. Bijvoorbeeld: een blind kind 'spitst zijn oren', maar kijkt niet naar de ouder wanneer het naar deze luistert. Dit is ongewoon voor mensen die kunnen zien, zij richten hun aandacht op de ander door naar die persoon te kijken. Een ouder die niet het gedrag van zo'n baby begrijpt, zou kunnen denken dat de baby geen interesse in hem of haar heeft: het kindje kijkt hem immers niet aan (ligt alleen maar stil of draait zijn ogen zelfs weg). Problemen met adequaat interpreteren van gedrag kan een risicofactor zijn voor gehechtheidsproblematiek. Voorlichting en videofeedback kan verstoring van de gehechtheidsrelatie tussen ouders en kinderen met beperkingen, dus gehechtheidsproblematiek, voorkomen.

Literatuur

Verder lezen? Mogelijke literatuur voor achtergrond informatie

Bowlby, J. (1984). *Attachment and Loss: Volume 1: Attachment*. London: Penguin Books.

Došen, A. (2005). Psychische stoornissen, gedragsproblemen en verstandelijke handicap: Een integratieve benadering bij kinderen en volwassenen. Assen: Van Gorcum.

Gringhuis, D., Moonen, J., & Van Woudenberg, P. (1999). Kinderen die slecht zien: ontwikkeling, opvoeding, onderwijs en hulpverlening. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Gunther, F. (2004). *Diagnostiek en behandeling van mensen met een visuele en verstandelijke beperking*. Doorn: Bartiméus.

Lee, M. & MacWilliam, L. (2009). Learning together: een creatieve benadering van leren voor kinderen met meervoudige beperkingen en een visuele beperking. Doorn: Bartiméus.

Sterkenburg, P.S., Janssen, C.G.C. & Schuengel, C. (2008). The effect of an attachment-based behaviour therapy for children with visual and severe intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 12, 126-135.

Sterkenburg, P.S. & Schuengel, C. (2010). Integratieve therapie voor gehechtheid en gedrag. Psychotherapie voor kinderen met een visuele en ernstig verstandelijke beperking. *Kinder en jeugd psychotherapie*, 37(1/2), 24-38.

Even voorstellen

In dit boekje zullen we steeds foto's van Diondra, Sjoerd, Marjan en Thomas ter illustratie laten zien. We willen hen daarom even aan je voorstellen:

Diondra

Diondra is 12 jaar. Ze is zeer slechtziend en heeft een ernstig verstandelijke beperking. Ze heeft ook bijkomende fysieke beperkingen en is in alles afhankelijk van haar ouders en verzorgers. Zelf eten lukt niet en ze kan ook niet praten. Door geluidjes te maken kan zij wat wensen kenbaar maken. Ze geniet van het luisteren naar muziek. Haar begeleider Marlou kent Diondra al van haar eerste dag op het Dagactiviteitencentrum van Bartiméus.

Sjoerd

Sjoerd is 15 jaar. Hij is slechtziend, heeft een ernstig verstandelijke beperking en heeft epilepsie. Zijn medicatie is heel moeilijk in te stellen. Het gevolg is dat Sjoerd op willekeurige en onvoorspelbare momenten epileptische toevallen krijgt. Rafaella is zijn begeleider op het Dagactiviteitencentrum van Bartiméus. Zij kent hem al 6 jaar.

Marjan

Marjan (23 jaar) heeft een ernstig verstandelijke beperking. Ze is zeer slechtziend. Ze kan niet lopen en gebruikt geen gesproken taal. Ze is in alles afhankelijk van haar verzorgers. Dagelijks gaat zij naar het Dagactiviteitscentrum van Bartiméus waar Nelleke een van haar begeleiders is.

Thomas

Thomas is 14 jaar. Hij is slechtiend en heeft een ernstig verstandelijk beperking. Alhoewel hij niet kan praten, lijkt hij sommige woorden goed te begrijpen. Zo begrijpt hij 'eten' en 'drinken'. Hij kan niet lopen. Hij wordt op het Dagactiviteitencentrum van Bartiméus begeleid door Roxanne.

Opbouwen van een vertrouwensrelatie

In de volgende teksten wordt het opbouwen van een vertrouwensrelatie stap voor stap beschreven. We stellen wat algemene vragen waarna we achtergrondinformatie geven. Aan de hand van een voorbeeld beschrijven we een praktijksituatie. Met de vragen aan het eind van ieder onderdeel willen we je stimuleren om wat je uit de tekst hebt geleerd mee te nemen naar de praktijk en hier eventueel met anderen over te praten.

Natuurlijk vraagt het de nodige tijd om een vertrouwensrelatie op te bouwen met jouw cliënt. We denken dat de teksten hierbij kunnen helpen.

Tijd maken voor het aangaan van de vertrouwensrelatie

Hoe zit het met jou?

Kan jij een relatie opbouwen met iemand zonder aandacht te hebben voor de ander? Het geven van aandacht aan de ander vraagt tijd. Kan je een relatie opbouwen zonder tijd vrij te maken voor de ander? Neem jij tijd voor het aangaan van een relatie met jouw cliënten?

Achtergrond

Door activiteiten samen te doen kan je een relatie opbouwen met iemand. Je kan ook een SMS sturen of even mailen. Je belt de ander even of gaat twitteren. Je neemt dus de tijd voor de ander. Om een relatie met een kind met beperkingen op te bouwen, heb je ook tijd nodig. Het kind heeft tijd nodig om jou als opvoeder te leren kennen. SMS'en en mailen gaat niet. Om een band op te bouwen is jouw aanwezigheid noodzakelijk. Een kind met beperkingen kan jou als begeleider niet gemakkelijk opzoeken als jij weg gaat. Door het kind alleen te laten, is er geen mogelijkheid voor het zien van de signalen van het kind. Zonder contact kan er geen band groeien tussen het kind en jou als opvoeder.

Kortom: Neem de tijd voor het opbouwen van een vertrouwensrelatie. Plan individuele contactmomenten.

Bijvoorbeeld Sjoerd

Op de foto is te zien dat Sjoerd en Rafaella in de snoezelruimte zijn. Hier hebben ze alle rust en kan Rafaella ingaan op het gedrag dat zij bij Sjoerd ziet. Zij heeft een planning gemaakt en het schema ingevuld. Zo kan zij er zeker van zijn dat Sjoerd gebruik kan maken van dit speciale hoekje in de snoezelruimte. Het staat ook in de planning voor het groepje binnen het Dagactiviteitencentrum. Zo kan zij er zeker van zijn dat zij de tijd heeft om aan het opbouwen van de relatie te werken.

Wat doe jij?

Neem jij de tijd voor het opbouwen van een band tussen jou en je cliënt? Welke momenten gebruik je hiervoor? Hebben jullie een planning waarin individuele contactmomenten zijn opgenomen? Als je geen tijd hebt, bespreken jullie dit in het team?

Rekening houden met de ander

Hoe zit het met jou?

Hou jij binnen je relatie met je partner rekening met hem/haar? Als je vriend heel moe thuiskomt na zijn werk, ga je dan meteen vragen of hij het huis wil schilderen? Als je vriendin thuiskomt na intensief sporten, verwacht jij dat zij dan meteen ramen gaat lappen? Reageer je alleen vanuit je eigen wensen of heb je oog voor hoe de ander zich voelt?

Achtergrond

Het is duidelijk dat je alleen een relatie kan opbouwen met iemand door activiteiten samen te doen - zie tekst onder kopje 'Tijd maken voor het aangaan van de vertrouwensrelatie'. Je werkt aan een relatie door tijd vrij te maken voor de ander. Zonder contact met het kind kan je niet aan het opbouwen van een vertrouwensband werken. Maar wat als het kind in slaap valt op het moment dat jij tijd vrij hebt gepland voor het kind? Het is dan belangrijk om jezelf af te vragen: "Waarom valt hij in slaap?" Als het kind heel moe is, kan je het een rustmoment geven. Wat doe je als het kind iedere keer in slaap valt op het moment dat jij individueel contact hebt gepland? Je kan je afvragen of het kind op een ander moment op de dag wel alert is. Maak een schema van de alerte momenten van de dag. Plan dan de individuele contactmomenten wanneer het kind alert is. Indien je een flexibel schema nodig hebt, houd hier dan rekening mee.

Kortom: Houd rekening met het kind door te zoeken naar de juiste momenten voor het opbouwen van een vertrouwensrelatie.

Bijvoorbeeld: Diondra

Zoals je op de foto kan zien, valt Diondra bijna in slaap wanneer Marlou haar in de snoezelkamer op het matras legt. Marlou heeft een kussen onder haar hoofd gedaan. De ogen van Diondra vallen bijna dicht. Omdat dit een enkele keer gebeurt, laat Marlou haar even met rust.

Als het iedere keer gebeurt en Marlou gaat niet op zoek naar een geschikt moment voor contact, kan er geen band groeien tussen Diondra en Marlou. Diondra kan dan een kind worden dat in zichzelf gekeerd is. Bij sommige kinderen kan dit leiden tot een gevoel van eenzaamheid. Deze eenzaamheid en gemis van prikkels kunnen zelfs bij kinderen zelfbeschadigend gedrag tot gevolg hebben.

Marlou zal dus op een ander moment, wanneer Diondra niet moe is, tijd vrij maken voor het opbouwen van de relatie. Ze zal heel bewust momenten voor contact met Diondra plannen.

Wat doe jij?

Vallen jouw cliënten wel eens overdag in slaap? Weet jij welke momenten dit zijn? Hou je hier rekening mee wanneer jij een planning maakt? Plan je individuele contactmomenten?

Medische problemen en het opbouwen van een vertrouwensrelatie

Hoe zit het met jou?

Begeleid jij een kind met epilepsie? Is de epilepsie te controleren met medicatie? Wat doe je wanneer je bij het kind merkt dat er een toeval aankomt?

Achtergrond

Het voelt prettig als een ander zorgzaam is wanneer je ziek bent. “O laat maar, ik doe het wel, ga jij maar lekker liggen”. Zo’n opmerking van een vriend of vriendin is heel fijn. Zo hoort het ook te gaan met kinderen. Opvoeders kunnen vaak zien dat er bijvoorbeeld een toeval aankomt. Opvoeders horen de signalen kennen van lichamelijk ongemak, pijn en epilepsie. Zo kunnen zij tijdens het bieden van zorg aan kinderen met een beperking het programma aanpassen op wat op dat moment voor het kind mogelijk en haalbaar is. Het is goed om met elkaar, binnen het team, af te spreken hoe op signalen van lichamelijk ongemak wordt gereageerd. Er wordt altijd gezorgd voor de veiligheid van de cliënt. Soms kan medicatie gegeven worden. Binnen een veilige relatie met het kind zal de opvoeder het lichamelijk ongemak van het kind benoemen. De opvoeder zal het kind geruststellen en troosten.

Kortom: Hou rekening met medische klachten en benoem lichamelijk ongemak en pijn.

Bijvoorbeeld Sjoerd

Sjoerd heeft veel last van zijn epilepsie. Rafaella heeft tijd vrij gemaakt voor contact met Sjoerd, om te werken aan het opbouwen van de vertrouwensrelatie. Bij het observeren van Sjoerd denkt Rafaella dat Sjoerd een toeval gaat krijgen. Het is duidelijk dat hij zich niet lekker voelt. Hij heeft lichamelijk ongemak. Zijn gezicht is weggedraaid en zijn lichaam gespannen. Omdat Rafaella hem goed kent, kijkt zij of zij de signalen van zijn toeval ziet. Ze benoemt wat zij ziet en stelt hem gerust. Ze realiseert zich dat de medische problemen nu voorgaan. Ze zorgt voor zo veel mogelijk lichamelijk gemak. Dit is ook belangrijk bij het opbouwen van de relatie.

Wat doe jij?

Ken jij de medische problemen van je cliënt? Weet jij wat de signalen zijn van pijn? Wat hebben jullie binnen het team afgesproken: hoe handelen jullie tijdens een epileptische aanval?

Aandacht richten op de cliënt

Hoe zit het met jou?

Waarom is het belangrijk om je aandacht op het kind te richten? Waar zijn jouw gedachten wanneer je met je cliënt aan 't werk bent? Denk je aan wat je nog voor school moet doen, het tentamen waar je nog voor moet studeren, je collega die een vervelende opmerking heeft gemaakt, aan je relatie met je vriend of vriendin? Loop je weleens te bellen als je iemand in een rolstoel duwt?

Achtergrond

Er is zoveel waar we over nadenken. Iedereen heeft zijn eigen zorgen. Soms vraagt je vriendin bijvoorbeeld tijdens een gesprek: "Waar zit je toch aan te denken?" Het lijkt dan alsof je niet hebt gehoord wat de ander zegt. Zo is het ook in het werk met mensen met beperkingen. Als je steeds over je eigen zorgen nadent, dan is je aandacht niet bij je werk. Dan is je aandacht niet bij het opbouwen van een relatie met het kind. Je bent eigenlijk met jezelf bezig. Het kind voelt dit aan. Het aangaan van een relatie vraagt al je aandacht, aandacht voor het kind. Eigen zorgen en drukte in je hoofd kunnen het zien van signalen van het kind in de weg staan. Het kind voelt wanneer er geen aandacht voor hem is en haakt dan zelf af. Het over-en-weer reageren stopt. Als dit heel lang doorgaat, neemt het kind uiteindelijk zelf geen initiatief meer omdat het merkt dat er geen reactie volgt. Zo raakt het kind in zichzelf gekeerd.

Kortom: Je kan alleen een relatie met je cliënt opbouwen als je tijdens contactmomenten je aandacht richt op je cliënt.

Bijvoorbeeld Diondra

Marlou gaat bij Diondra op het matras liggen en kijkt haar aan. Op de foto is te zien hoe Marlou haar aandacht op Diondra richt. Haar ogen zijn gericht op Diondra om al haar initiatieven waar te kunnen nemen. Als Marlou aan haar eigen problemen gaat denken, kan zij haar aandacht niet op Diondra richten. Als haar aandacht niet gericht is op Diondra, zal deze dit aanvoelen en dan is er geen ruimte voor relatieopbouw.

Wat doe jij?

Is tijdens je contact met je cliënt je aandacht bij je cliënt? Ben jij met je eigen problemen bezig? Kan jij je eigen zorgen opzij zetten wanneer jij met je cliënt bezig bent?

Observeren

Hoe zit het met jou?

Wat is observeren? Kan jij observeren? Wat wil je hierin nog leren? Hoe weet je of je goed kunt observeren? Hoe weet je of je het gedrag van kinderen met beperkingen goed kan observeren?

Achtergrond

Bij observeren gaat het om het registreren van feiten. Je ziet welk gedrag het kind vertoont zonder er betekenis aan te geven. Bijvoorbeeld als het kind lacht, dan zou je observatie zijn: 'hij lacht' en niet 'hij is vrolijk'. Je observeert door goed te kijken naar de cliënt. Bij iedere ademhaling kan je de borst van de cliënt zien bewegen. Je luistert naar de ademhaling van de cliënt, naar geluiden of woorden. Is de toon hoog of laag? Is het geluid of woord hard of zacht? Hoe voelt de aanraking? Is het lichtjes of is het een harde duw? Je richt je aandacht op de cliënt en bent stil en alert. Door bewust te kijken, luisteren en voelen kan je na verloop van tijd steeds beter observeren. Bij kinderen met beperkingen gaat het ook om het zien of horen van kleine signaaltjes zoals het bewegen van een vinger, een zucht en is het ritme van de ademhaling snel of langzaam.

Kortom: Bij observeren van een cliënt met een ernstige visuele en verstandelijke beperking gaat het om het zien, horen en voelen van hele kleine signalen.

Bijvoorbeeld Diondra

Op de foto is te zien hoe Marlou haar aandacht richt op Diondra. Door goed te kijken naar kleine gedragingen zal Marlou steeds meer gaan zien. Ze gaat ook letten op bijzondere geluiden die Diondra maakt. Marlou zal gaan letten op een zucht of een 'fluit', bewegen van haar hand of been, draaien van haar hoofd of bewegen van een vinger. Het kan zijn dat Marlou soms denkt dat Diondra niets doet en geen geluid maakt. Marlou kan dan bijvoorbeeld kijken of er verandering is in het ritme van ademhaling.

Wat doe jij?

Kan jij blijven observeren ook al gebeurt er naar jouw gevoel even niets? Zie jij kleine signalen? Zie jij signalen als het bewegen van een vinger, een mondhoek, een wenkbrauw? Ziet jou collega ook deze kleine signalen? Bespreken jullie dit wel eens in jullie team?

Spiegelen van gedrag

Hoe zit het met jou?

Wat is spiegelen van gedrag? Waarom spiegelen we het gedrag van de ander? Wanneer spiegelen we het gedrag van de ander? Hoe vaak spiegelen jij gedrag van kinderen met beperkingen?

Achtergrond

Met spiegelen van het gedrag wordt bedoeld het nadoen van de gedragingen van de cliënt. Je kunt ook bepaalde geluiden die de ander maakt nadoen. Denk aan hoe een moeder het gedrag of geluiden van een baby spiegelt of nadoet. Als de baby "hu" zegt, dan doet de moeder dat ook. De moeder zegt dan "hu hu hu". Ze gaat eigenlijk een beetje overdrijven om het kindje te laten merken dat zij het kindje heeft gehoord en om haar baby aan te moedigen om het geluidje te herhalen. Het kindje zal de geluidjes van de moeder als beloning ervaren en gaat het geluidje herhalen. De baby leert dat de moeder reageert op wat hij doet. Met andere woorden: de moeder reageert op het initiatief van haar baby.

Kortom: Spiegelen is belangrijk om de cliënt aan te moedigen om gedrag te herhalen of zelfs nieuw gedrag te laten zien. Door te spiegelen stimuleren we de cliënt om weer initiatief te nemen.

Bijvoorbeeld Diondra

Op de foto is te zien dat Marlou Diondra nadoet. Ze ziet (observeert) dat Diondra met haar armen boven haar hoofd ligt en doet dit net zo. Net als de moeder van een baby zal Marlou ook de geluiden die Diondra maakt nadoen, maar dan net iets harder en net iets vaker dan dat Diondra doet. Het kan zijn dat Diondra hier niet direct op reageert. Marlou kan denken: "Ach, Diondra leeft in haar eigen wereld, ze merkt toch niets van mijn aanwezigheid". Maar als Marlou met het spiegelen stopt omdat zij denkt dat het nadoen van Diondra geen effect heeft, krijgt Diondra nooit de kans om te leren reageren. Marlou zal moeten blijven spiegelen om Diondra te stimuleren om te reageren. Dit volhouden kan lastig en moeilijk zijn. Kinderen met beperkingen hebben veel tijd en herhaling nodig. Marlou zal dus geduld moeten hebben en moeten blijven spiegelen.

Wat doe jij?

Ga eens voor een kwartier je cliënt observeren en nadoen (spiegelen). Wat merk je bij je cliënt? Wat merk je bij jezelf? Lukt het om te blijven spiegelen ook al krijg je niet meteen een reactie? Denk je dat het je gaat lukken om de komende weken regelmatig zo'n spiegelmoment vol te houden?

Laten merken dat je het gedrag van de cliënt spiegelt

Hoe zit het met jou?

Hoe kan je de bewegingen van de cliënt met meervoudige beperkingen spiegelen? Wat gebeurt er bij de cliënt als je zijn gedrag gaat spiegelen?

Achtergrond

Bij het spiegelen gaat het niet alleen om het nadoen van gedrag naast de cliënt, maar ook om de cliënt te laten merken dat je het gedrag nadoet. Een kind met een visuele beperking kan bijvoorbeeld niet zien dat jij ook je hand omhoog doet wanneer het dat zelf doet. Een doof of slechthorend kind kan niet horen dat je als opvoeder zijn geluiden nadoet. Het gaat dus om het zoeken van contact en binnen het contact laten voelen, zien of horen dat je het initiatief van de cliënt spiegelt. Door te laten merken dat je het gedrag nadoet, wordt de cliënt bewust van je aanwezigheid. Er komt een bewustwording van de ander. Het kind merkt dat je aanwezig bent, dat je zijn gedrag merkt. Het krijgt dan ook aandacht voor jou, het gaat dan geleidelijk ook op de ander letten. Het gaat letten op hoe de ander reageert.

Kortom: Laat merken dat je het gedrag van de cliënt spiegelt door lichamelijk contact te maken.

Bijvoorbeeld Sjoerd

Op de foto is te zien hoe de handen van Rafaella en Sjoerd elkaar aanraken. Sjoerd lijkt zijn aandacht te richten op zijn hand en op die van Rafaella. Doordat Rafaella haar hand aanbiedt, heeft Sjoerd de mogelijkheid om aan haar hand te voelen. Rafaella biedt aan Sjoerd de mogelijkheid voor contact. Sjoerd raakt Rafaella aan en wordt zich zo bewust van haar aanwezigheid. Rafaella spiegelt de bewegingen van Sjoerd. Als Sjoerd tegen haar hand tikt, doet zij dit gedrag na door terug te tikken op een iets hardere manier, net als beschreven bij 'spiegelen van gedrag'. Dit is de start van het ontwikkelen van een band tussen Sjoerd en Rafaella.

Wat doe jij?

Maak jij contact met de cliënt tijdens het spiegelen? Neem jij de rust en de tijd zodat de cliënt kan gaan ontdekken dat jij aanwezig bent? Beantwoord jij de aanraking door deze te spiegelen op zo'n manier dat de cliënt het merkt?

Spiegelen van gedrag wanneer de cliënt zeer beperkte mogelijkheden heeft

Hoe zit het met jou?

Kan je als begeleider gedrag spiegelen wanneer de cliënt lichamelijk zeer beperkt is?

Achtergrond

Heb je wel eens gemerkt dat twee mensen op een terrasje op dezelfde manier zitten, bijvoorbeeld met hun benen over elkaar en met een hand een kopje vasthouden? Het ziet er dan heel gezellig en knus uit tussen deze twee personen. De mensen zijn met elkaar in gesprek en zijn met hun aandacht op elkaar gericht. Heb je dat zelf wel eens gemerkt tijdens een gezellig gesprek? Spiegelen moedigt de cliënt aan tot het nemen van initiatief. Ook stimuleert het spiegelen het gericht zijn op de ander. Voor kinderen met zeer beperkte mogelijkheden stimuleert het spiegelen het opbouwen van een band met het kind. Als het kind ernstige fysieke beperkingen heeft, zul je aanpassingen moeten doen. Zorg voor een omgeving die het voor het kind mogelijk maakt om te merken dat zijn gedrag wordt gespiegeld. Denk bijvoorbeeld aan momenten voor relatieopbouw op een waterbed of zelfs tijdens het zwemmen.

Kortom: Wees creatief in het zoeken naar een omgeving waarin de cliënt je spiegelend gedrag kan voelen. Denk eraan dat je echt wilt laten merken dat je aanwezig bent. Kinderen moeten jouw aanwezigheid gaan merken door je te voelen, niet alleen door je te horen of te zien.

Bijvoorbeeld Marjan

Zoals op de foto te zien is, liggen Marjan en Nelleke op een waterbed. Marjan is lichamelijk zeer beperkt in haar mogelijkheden. Zij kan bijvoorbeeld niet zelf op haar zij draaien. Marjan kan wel haar heupen bewegen waardoor het waterbed gaat bewegen. Nelleke kan deze beweging herhalen door dezelfde beweging te maken. Bij het spiegelen van de beweging zal zij een wat grotere beweging maken om aan Marjan te laten voelen dat haar initiatief wordt beantwoord (denk aan de eerdere uitleg over spiegelen: iets duidelijkere beweging of reactie op het initiatief van de cliënt).

Wat doe jij?

Welke omgeving is voor jouw cliënt het beste voor het aangaan van een relatie? Hoe kan je laten voelen dat jij het gedrag spiegelt? Welke beweging kan jouw cliënt wel maken en hoe kan je jouw cliënt laten merken dat je het gedrag spiegelt?

Voelen wat de ander voelt

Hoe zit het met jou?

Lukt het je om je te verplaatsen in de ander? Heeft het zin om je te verplaatsen in kinderen met ernstige beperkingen? Kan jij de emotie benoemen die jij observeert bij een cliënt met een ernstig verstandelijke beperking? Kan je je verplaatsen in kinderen met ernstige beperkingen?

Achtergrond

Wanneer je naar een film kijkt, heb je soms een zakdoekje nodig omdat je de emotie van de persoon in de film 'voelt'. Je leeft je zo in dat dit vanzelf gaat. Als je het gedrag, de geluiden en de expressie van een kind gaat spiegelen, ga je als het ware in de schoenen van de ander staan. Door het kind zo nauwkeurig mogelijk na te doen, ga je zelf voelen en denken wat het kind voelt en denkt. Hierdoor kan je de emotie van het kind gaan benoemen. Hierdoor kan je dus niet alleen gedrag spiegelen, maar ook gevoel spiegelen. Je spiegelt het gevoel door het te benoemen met een passende stemtoon. Het is mogelijk om het gevoel te spiegelen, omdat je aanvoelt wat de ander zou kunnen voelen.

Kortom: Spiegel de cliënt zo nauwkeurig mogelijk en ga dan bij jezelf na welke emotie dit oproept. Benoem vervolgens de emotie op een passende toon.

Voorbeeld Diondra

Door het spiegelen van Diondra merkt Marlou dat Diondra geen ontspannen en vrolijke indruk maakt. Marlou merkt dat de armen van Diondra gespannen zijn, een soort kramphouding hebben. Ook haar gezicht, haar mond en ogen zijn gespannen. Door dit te spiegelen, merkt Marlou dat het een gevoel van ongenoegen bij haarzelf oproept. Marlou kan dit gevoel benoemen door op een zorgzame toon te zeggen: "Ach, Diondra, je voelt je niet lekker".

Wat doe jij?

Wanneer jij het gedrag van jouw cliënt nadoet, welk gevoel roept deze houding of dit gedrag op? Benoem jij het gevoel van de cliënten met wie je werkt?

Benoemen van emotie

Hoe zit het met jou?

Benoem jij wel eens de emoties die jij bij je cliënt ziet? Wat vind je van de stelling: "De cliënt begrijpt mijn woorden niet, waarom zou ik zijn emotie benoemen?"

Achtergrond

Heb jij wel eens de emoties die je bij je collega ziet benoemd? Jij bent vrolijk vandaag? Jij ziet er bedrukt uit? Je lijkt verdrietig? Wat gebeurt er met je stemtoon wanneer je deze emoties benoemt? Door de emotie bij de ander te zien en te benoemen, zal je merken dat je je eigen gezichtsuitdrukking en stem aanpast bij wat je ziet. Eigenlijk gaat het als volgt: je spiegelt de gezichtsuitdrukking van de ander en merkt dat er een emotie bij hoort. Deze emotie benoem je dan. Door het gevoel te herkennen dat past bij het gespiegelde gedrag of de gezichtsuitdrukking, kan je het gevoel beschrijven of benoemen. Door het gevoel te beschrijven en te benoemen op een manier die past bij de emotie, kan de ander het gevoel krijgen dat de ervaring wordt gedeeld. Wanneer je werkt met mensen met beperkingen, kunnen zij mogelijk de woorden niet begrijpen, maar de passende toon kan voor de cliënt heel herkenbaar en geruststellend zijn. Door de passende stemtoon te gebruiken, komt er wederzijds begrip tussen jou en de cliënt. De cliënt voelt zich begrepen en gaat zich hierdoor op den duur meer wenden tot de persoon die passend op zijn emoties reageert.

Kortom: Het verwoorden van gevoel op een passende toon is belangrijk. Het draagt bij tot het ontwikkelen van de vertrouwensrelatie tussen jou en de cliënt.

Voorbeeld Diondra

Tijdens de spiegeling van het gedrag en de gezichtsuitdrukking van Diondra merkt Marlou dat Diondra zich mogelijk niet lekker voelt. Ze benoemt: "Je fronst met je wenkbrauwen, je voelt je niet lekker". Ze gaat verwoorden wat Diondra mogelijk voelt. Door te spiegelen gaat Marlou haar beter begrijpen en kan zij het gevoel van Diondra beter verwoorden. Opvallend is dat Diondra zich, in de loop van de tijd, hierdoor meer gaat richten op Marlou.

Wat doe jij?

Lukt het om gedrag en gezichtsuitdrukking van je cliënt na te doen? Kan jij het gevoel dat het bij je oproept benoemen?

Ontwikkelen van het besef van actie – reactie

Hoe zit het met jou?

Wanneer leert een baby dat op zijn actie een reactie volgt? Hoe leert een baby dit? Wat moet een moeder of vader doen om een actie-en-reactie spel op gang te brengen? Wat kan je hieruit leren over het opbouwen van een vertrouwensrelatie met je cliënt?

Achtergrond

Heb jij wel eens het volgende gemerkt: als je vaker de emoties van je collega gaat benoemen, gaat je collega dat ook bij jou doen. Probeer het eens. Zo gaat het ook bij kinderen. Kinderen worden bewust van het spiegelen van hun ouder en gaan zich dan meer op hun ouder richten. Bij mensen met een meervoudige beperking is dat ook zo. Bijvoorbeeld als de cliënt een bepaald geluid maakt, gaat hij wachten om te horen of er een spiegelreactie volgt. Als de cliënt een reactie terug krijgt, gaat hij hiervan genieten en ontstaat er een soort spel. De cliënt gaat vervolgens bijvoorbeeld twee keer achter elkaar een geluid maken en gaat luisteren of hetzelfde geluid gespiegeld wordt. De cliënt leert: als ik iets doe, volgt er een reactie op mijn gedrag. Dit is de basis voor een relatie. Het gaat om nemen van initiatief en het wachten op een reactie van de ander. Dit is voorspelbaar en geeft aan de cliënt een gevoel van veiligheid. Zo ontstaat een relatie waarin de cliënt zich veilig voelt en initiatieven gaat nemen.

Kortom: Een besef van actie-en-reactie is de basis voor een relatie. Door het spiegelen van gedrag te herhalen, leert de cliënt dat er een reactie volgt op genomen initiatief. Door voorspelbaar te reageren, ontstaat er een vertrouwensrelatie.

Voorbeeld Diondra

De handen van Diondra en Marlou raken elkaar (zie foto). Diondra zal merken dat als zij haar handen beweegt, Marlou dit gedrag zal spiegelen. De verwachting is dat Diondra even zal wachten op een reactie van Marlou. Het wachten op een reactie kan een leuk en spannend spel worden. Diondra kan als het ware denken: "Gaat Marlou reageren als ik mijn hand beweeg?" Als Marlou reageert zoals Diondra verwacht, wordt het spel voorspelbaar. Dit voelt dan voor Diondra zo vertrouwd en veilig, dat zij weer nieuwe initiatieven gaat nemen.

Wat doe jij?

Merk jij zelf dat er een soort spel komt tussen jou en je cliënt? Merk jij dat je cliënt bewust een bepaalde beweging maakt en eigenlijk wacht op je reactie?

Ontwikkelen van het zelfbesef

Hoe zit het bij jou?

Wie ben jij? Wat is zelfbesef? Hoe begint het ontwikkelen van zelfbesef?

Waarom is zelfbesef belangrijk?

Achtergrond

Door je reactie op gedrag en geluiden, door het spiegelen van het gedrag en de geluiden van de cliënt, leert hij dat er een reactie volgt op de actie. De cliënt leert dat eigen gedrag een reactie kan ontlokken. Hierdoor groeit langzaam een besef dat de cliënt iets teweeg kan brengen. Dit besef noemen we een 'ik-besef' of 'zelfbesef'. Wanneer vervolgens speelgoed wordt aangeboden, gaat de cliënt bijvoorbeeld ontdekken dat er muziek gaat spelen door aan een touwtje te trekken. De cliënt ontdekt: 'ik' kan aan het touwtje trekken en dan gaat er muziek spelen.

Kortom: Door gedrag, geluid en gevoel van de cliënt te spiegelen, stimuleer je de ontwikkeling van het zelfbesef bij de cliënt. Dit versterkt de gerichtheid op de omgeving.

Voorbeeld Sjoerd

Sjoerd reikt naar de balletjes (zie foto). Hij leert dat hij degene is die de balletjes kan laten bewegen. Rafaella spiegelt zijn gedrag en nodigt hem hierdoor uit om naar de balletjes te reiken en ze te bewegen. Hierdoor gaat Sjoerd zich meer op zijn omgeving richten. Het stimuleert hem om gericht te zijn op zijn omgeving. Dit is het begin van zelfbesef.

Wat doe jij?

Welke kinderen met wie jij werkt hebben (een) zelfbesef? Wat kan je naast het spiegelen van gedrag, geluid en gevoel tijdens het contactmoment nog ondernemen om (een) zelfbesef bij jouw kinderen te stimuleren?

Ontwikkelen van objectpermanentie

Hoe zit het bij jou?

Wat is objectpermanentie? Wanneer leert een baby objectpermanentie?

Hoe kan jij objectpermanentie stimuleren?

Achtergrond

Objectpermanentie is het besef dat objecten of voorwerpen blijven bestaan, ook al zie je ze niet. Als je ongeveer weet waar het object gebleven is, kan je er naar op zoek gaan. Het is een belangrijk onderdeel van de normale ontwikkeling van een kind, denk maar aan het oprapen van weggegooid speelgoed, de 'kiekeboe' spelletjes, objecten verstoppen, etc. Ook als het kind ernstig verstandelijk beperkt is, kan het op deze manier, en in de loop van de tijd, objectpermanentie ontwikkelen. Heeft het kind (ook) een ernstige visuele beperking, dan is er iets extra's nodig. Het kind kan dan immers niet *zien* waar het voorwerp is gebleven, of hier kijkend naar op zoek gaan. Hou er rekening mee dat het veel langer zal duren voordat het kind dit besef helemaal ontwikkeld heeft. Gebruik speeltjes die geluid maken en ga er samen naar op zoek.

Kortom: Voor het ontwikkelen van objectpermanentie is samenspel noodzakelijk. Door plezierig samen te spelen, wordt de cliënt uitgenodigd om met speelgoed/objecten te spelen. Door het samen spelen met speelgoed, ontwikkelt het kind het besef dat objecten blijven bestaan, ook als het kind ze niet hoort of ziet.

Voorbeeld Diondra

Op de foto is te zien hoe Diondra reikt naar het speelgoed. Marlou zal haar initiatieven aanmoedigen en ondersteunen. De relatie met Marlou is voor Diondra zo veilig dat zij inderdaad naar de objecten gaat voelen en er tegenaan gaat duwen. Marlou geeft complimentjes en moedigt haar aan om op zoek te gaan naar de objecten.

Wat doe jij?

Welke kinderen met wie jij werkt hebben al objectpermanentie en welke kinderen hebben nog geen objectpermanentie? Wat doen jullie om de objectpermanentie te ontwikkelen?

Samen plezier hebben, genieten

Hoe zit het bij jou?

Hoe kan je samen met een cliënt met een ernstig verstandelijke beperking plezier beleven? Waarom is plezierbeleving belangrijk? Kan jij als begeleider bijdragen aan de plezierbeleving van de cliënt?

Achtergrond

Stress binnen een relatie blokkeert groei en ontwikkeling. Bijvoorbeeld: omdat je ruzie hebt met je vriend, ben je zo gespannen dat je je niet kunt concentreren. Het tegenovergestelde is ook waar: samen plezier beleven geeft de cliënt de mogelijkheid tot ontwikkeling. Door tijdens het opbouwen van de relatie samen te lachen en plezier te ervaren, kan de cliënt zich meer op jou gaan richten. Deze positieve energie geeft de cliënt het gevoel: "het is goed om bij elkaar te zijn" en "ik voel me bij jou prettig en veilig". Deze positieve gevoelens bieden een basis van waaruit de cliënt zich verder kan ontwikkelen. Je kunt plezier beleven door het lachen van de cliënt te spiegelen of door te reageren op een manier die de cliënt grappig vindt. Je kunt bijvoorbeeld het geluid of woord van de cliënt herhalen door een hoge stem te gebruiken.

Kortom: Door als begeleider gericht te zijn op samen plezier beleven, gaat de cliënt zich meer op je richten en zie je ontspanning bij de cliënt. Hierdoor zal je merken dat de cliënt nog meer initiatief neemt en ook gaat reageren op jouw gedrag.

Voorbeeld Marjan

Op de foto is te zien hoe Marjan gericht is op Nelleke. Ze lacht naar Nelleke en Nelleke lacht naar Marjan. Dit samen genieten is waarschijnlijk tot stand gekomen door het spiegelen van gedrag en geluiden van Marjan. Nelleke heeft wel eens verteld dat dit voor haar heel aanstekelijk is: "Als Marjan gaat genieten en lachen, doe je eigenlijk vanzelf mee". Nelleke voegde eraan toe: "Opvallend is dat als ik bepaalde geluidjes ga maken, Marjan gaat reageren en gaat genieten. We maken er dan een beurtwisselingspel van, ook van het lachen".

Wat doe jij?

Lach jij samen met je cliënt? Hebben jullie plezier samen? Kan je iets doen om vaker samen te genieten?

Je op je gemak voelen

Hoe zit het bij jou?

Heb jij wel eens iets soortgelijks meegemaakt: "Ik was in een gezelschap met voor mij onbekende mensen. Ik merkte dat zij elkaar al goed kenden. Ik ging er bij staan, maar voelde me niet op mijn gemak. Ik merkte dit bij mezelf. Ik kon mezelf geruststellen en gewoon rustig luisteren naar het gesprek. Ik wist dat ik me niet op mijn gemak voelde, omdat ik ze nog niet kende. Later gingen zij mij bij het gesprek betrekken. Ik merkte dat ik me steeds meer op mijn gemak ging voelen".

Achtergrond

Je kunt alleen een vertrouwensrelatie met kinderen met beperkingen aangaan als je op je gemak voelt bij hen. Het is belangrijk om je op je gemak te voelen, want wanneer je dat niet zo ervaart, kan de afwezigheid van plezierbeleving de relatie met de cliënt in de weg staan. Wanneer je tijd vrij maakt voor het opbouwen van de relatie, ga dan bij jezelf na of je je inderdaad op je gemak voelt. Zo niet, probeer dan te achterhalen waar je zoal mee bezig bent, waardoor je je zo voelt.

Kortom: Ga na of je bij je cliënt op je gemak voelt. Zo nee, ga bij jezelf na waarom dat zo is. Welke stappen wil je dan gaan zetten om je toch op je gemak te voelen?

Voorbeeld Marjan

Marjan ligt op het waterbed. Haar begeleider Nelleke gaat naast haar liggen om haar gedrag te spiegelen (zoals beschreven in 'Spiegelen van gedrag wanneer de cliënt zeer beperkte mogelijkheden heeft'). Ze neemt dezelfde houding aan en voelt zich hierbij volkomen op haar gemak. Ze heeft geen spanning in haar schouders of gezicht. Ze is gericht op Marjan en lijkt zich hiermee volkomen op haar gemak te voelen.

Wat doe jij?

Hoe voel jij je wanneer je tijd neemt om een vertrouwensband met je cliënt op te bouwen? Voel jij je op je gemak? Zo nee, hoe komt dat? Wat kan je hieraan doen?

Afwisselen van momenten van plezier met momenten van rust

Hoe zit het bij jou?

Hoe lang moet je doorgaan met het stimuleren van het kind? Moet je je zorgen maken als het kind even niet reageert?

Achtergrond

Na een moment van samen genieten is het heel gepast om een moment van rust te hebben. Rustmomenten bieden altijd de mogelijkheid om ervaringen op een rijtje te zetten. We gaan niet voor niets soms even rustig op de bank zitten of even rustig een kopje koffie drinken. Rustmomenten bieden de mogelijkheid om even 'bij te tanken'. Zo is het ook voor cliënten. Rustmomenten na het genieten of na contactmomenten geven de cliënt de mogelijkheid om wat er is gebeurd op een rijtje te zetten. Op zo'n moment wacht de begeleider rustig en geeft de begeleider de cliënt even de tijd om tot rust te komen.

Kortom: Zorg er altijd voor dat je momenten van samen plezier delen of momenten van intensief contact afwisselt met rustmomenten. Hou goed in de gaten hoeveel de cliënt aankan.

Voorbeeld Marjan

Hier is te zien hoe rustig Marjan en Nelleke naast elkaar liggen. Marjan is nog wel gericht op Nelleke maar er is even 'rust'. Nelleke zal nu even geen initiatief nemen en Marjan de tijd geven om tot rust te komen. Tijdens zo'n rustmoment kan Nelleke wel verwoorden dat ze samen plezier hebben gehad, samen hebben gelachen en nu even rustig liggen. Door zachtjes te benoemen wat er gebeurt, kan Nelleke Marjan helpen om wat zij samen hebben gedaan, op een rijtje te zetten.

Wat doe jij?

Is er tijdens contactmomenten met je cliënt afwisseling tussen intensief contact en rust? Hoe help je cliënten met het op een rijtje zetten van gebeurtenissen en ervaringen?

Veel praten tijdens verzorging

Wat vind jij?

“Het kind begrijpt mij niet, dus dan hoef ik toch niet te praten”. Ben jij het eens met deze stelling?

Achtergrond

Kinderen met meervoudige beperkingen zijn voor het aangaan van een vertrouwensrelatie zeer afhankelijk van hun begeleider. Doordat de cliënt weinig terug zegt en weinig duidelijke reacties laat zien, heb je als begeleider de neiging om minder te gaan praten en minder te gaan verwoorden. Maar door veel te praten en te verwoorden, kan de cliënt je stem leren kennen, bepaalde geluiden koppelen aan bepaalde situaties en later mogelijk woorden koppelen aan bepaalde gebeurtenissen. Het praten stimuleert de cliënt om zich te richten op jou als begeleider. Het is en blijft daarom belangrijk om te benoemen wat je ziet en wat je doet. Om alle kleine stapjes tijdens de begeleiding te benoemen.

Kortom: De cliënt kan zich verder ontwikkelen als je blijft praten tijdens verzorgingsmomenten. Het praten en verwoorden van ons handelen biedt voorspelbaarheid en duidelijkheid wat vervolgens kan leiden tot een gevoel van veiligheid.

Voorbeeld Diondra

Om Diondra uit haar rolstoel te halen en op het matras te leggen, gebruikt Marlou een lift (zie foto). Marlou zal alle kleine stapjes verwoorden: dat zij de lift pakt, dat ze Diondra op het matras gaat leggen, dat de lift gaat bewegen, dat de lift omhoog gaat, dat de lift weer omlaag gaat, etc. Mogelijk kan Diondra door de herhaling van de woorden lift, omhoog, omlaag, etc. zich gaan voorbereiden op wat er gaat gebeuren. Hierdoor kan haar wereld meer voorspelbaar en duidelijk worden. En al begrijpt Diondra misschien niet alle woorden die Marlou gebruikt, door het horen van haar stem heeft ze vertrouwen.

Wat doe jij?

Verwoord jij tijdens de verzorgingsmomenten met je cliënt wat je doet en wat er gaat gebeuren? Doet jouw collega dat ook?

Opbouwen van beurtwisseling

Wat vind jij?

Is beurtwisseling belangrijk wanneer je met een ander communiceert? Is er bij kinderen met een ernstig verstandelijke beperking beurtwisseling mogelijk?

Achtergrond

Bij beurtwisseling reageren de cliënt en de begeleider 'om de beurt' op elkaar. Doordat de cliënt zich meer gaat richten op de ander, gaat de cliënt ook reageren op de initiatieven van de begeleider, dan reageert de begeleider weer. Zo ontstaat een opeenvolging van reacties. De beurt wordt gegeven en de beurt wordt weer genomen. Zo'n 'ketting' van actie-reactie is de volgende stap voor het kunnen communiceren met de ander en het verdiepen van de relatie. Je kunt het vergelijken met een gesprek dat langer over hetzelfde thema gaat. Zo'n 'ketting' van reacties is ook mogelijk bij kinderen met een ernstig verstandelijke beperking. Opvallend is dat de cliënt en begeleider veel meer plezier ervaren als er beurtwisseling is tijdens het contact. Hou er rekening mee dat het kind meer tijd nodig heeft om te kunnen reageren. Pas je tempo aan en wacht een poosje op de reactie voordat je zelf weer een initiatief neemt.

Kortom: Ook kinderen met een ernstig verstandelijke beperking kunnen enorm genieten van contactmomenten waarin er beurtwisseling is.

Voorbeeld Marjan

Alhoewel Marjan naast haar ernstig verstandelijke beperking ook lichamelijk beperkt is, heeft zij geleerd dat wanneer zij haar heupen beweegt, haar begeleider Nelleke ook zal bewegen. Het gevolg is dat Marjan dan weer haar heupen beweegt. Door een 'ketting' van reacties wordt Marjan enthousiast en gaat ervan genieten. Zij gaat dan ook met haar hand aan het kussen voelen en krabbelen zoals te zien is op de foto. Nelleke beantwoordt het initiatief door dit ook te doen. Nelleke probeert de 'ketting' van reacties te stimuleren.

Wat doe jij?

Merk je in het contact met je cliënt een 'ketting' van reacties? Merk je dat je cliënt steeds meer enthousiast wordt en van het contact gaat genieten? Groeit er een spel van reacties op elkaar?

Herhalen

Wat vind jij?

Hoe lang moet je doorgaan met het spiegelen van gedrag? Hoe lang moet je doorgaan met het bieden van contactmomenten aan kinderen met meervoudige beperkingen?

Achtergrond

Bij kinderen met een ernstig verstandelijke beperking is herhaling noodzakelijk voor het opbouwen van een relatie. Door herhaling van activiteiten, spelmomenten, bewegingen, etc. wordt het contact voorspelbaar. Door de voorspelbaarheid gaat de cliënt zich veilig voelen en komt er ruimte voor verdere ontwikkeling. Dit proces kan jaren duren, waarbij het spiegelen en actie-reactie spel belangrijke onderdelen blijven in het contact. Het is daarom belangrijk om deze contactmomenten onderdeel van het dagprogramma te laten zijn, waardoor herhaling gegarandeerd is.

Kortom: Kinderen met een ernstig meervoudige beperking leren door herhaling. Herhaling kan worden gegarandeerd door contactmomenten op te nemen in het dagprogramma van de cliënt. Dus net als bijvoorbeeld eten en drinken, naar muziek luisteren en voorlezen is een contactmoment ook een belangrijk element van het dagprogramma van mensen met meervoudige beperkingen.

Voorbeeld Thomas

Thomas en Roxanne zitten in de speelhoek op het Dagactiviteitencentrum (zie foto). Roxanne heeft haar hand onder die van Thomas geplaatst zodat hij haar hand kan vastpakken als hij dat wil. Door haar hand op deze manier aan te bieden, leert Thomas dat hij haar hand kan pakken. Doordat deze contactmomenten opgenomen zijn in zijn dagactiviteitenprogramma, zijn de momenten voor relatieopbouw gegarandeerd. Door het herhalen van contactmomenten, kan Thomas leren dat Roxanne zijn initiatieven ziet en erop reageert.

Wat doe jij?

Kijk naar het programma van jouw cliënt. Is er voldoende mogelijkheid voor contactmomenten? Herhaal je tijdens het contactmoment het spel en de bewegingen?

En nu aan de slag!

In de voorafgaande tekst zijn verschillende aspecten beschreven die belangrijk zijn voor het opbouwen van een vertrouwensrelatie met cliënten met een ernstig verstandelijke of een meervoudige beperking. Eerst hebben we een kort overzicht gegeven van het opbouwen van zo'n relatie. Er is achtergrondinformatie en aan de hand van praktijkvoorbeelden is een toelichting gegeven. Met de vragen die zijn gesteld over de toepassing in de eigen praktijk, hebben we de lezer willen aansporen tot zelf nadenken over het opbouwen van een vertrouwensrelatie met de cliënt en vervolgens tot actie.

Ik hoop van harte dat de teksten bijdragen tot meer kennis en inzicht in het opbouwen van een vertrouwensrelatie met cliënten met een ernstig verstandelijke of een meervoudige beperking. Als je nog meer informatie wilt, zou je ook het boek 'Learning Together' kunnen lezen en/of de DVD's 'Opbouwen van een gehechtheidsrelatie' en 'Gehechtheid' kunnen bekijken.

Te bestellen via www.bartimeus.nl/publicaties of Bartiméus Bibliotheek en Documentatiecentrum, Postbus 1003, 3700 BA, Zeist. Tel: 0900-77 888 99. Via http://www.bartimeus.nl/kennisbank/gehechtheid_1 kan je meer lezen over het thema 'Gehechtheid' en via http://www.bartimeus.nl/kennisbank/gehechtheid_3 is een folder over dit thema te downloaden.

Vragen, opmerkingen of suggesties zijn uiteraard van harte welkom.

Paula Sterkenburg
oktober 2011

Over de auteur

Dr. Paula Sterkenburg is gz-psycholoog/therapeut bij de afdeling psychotherapie van Bartiméus in Doorn en universitair docent aan de Afdeling Ontwikkelingspedagogiek, Faculteit Psychologie en Pedagogiek en EMGO+ Instituut voor onderzoek naar gezondheid en zorg van de Vrije Universiteit te Amsterdam. De VGN kende haar de 1e VGN Gehandicaptenzorgprijs (2007) toe voor de manier waarop zij een brug heeft weten te slaan tussen onderzoek en praktijk.

E-mail: psterkenburg@bartimeus.nl of p.s.sterkenburg@vu.nl